

ARTICLE INFO

Received: 02nd February 2023

Accepted: 11th February 2023

Online: 12th February 2023

KEY WORDS

Metod, logopediya, til kemshilikleri, sóylew.

SÓYLEW TIL KEMSHILIKLERINIŇ KELIP SHÍGIW SEBEPLERI

Tasbaeva Gúlbaxar Muratovna¹

Ilmiy basshı: NMPÍ Mektepke shekemgi tálim hám defektologiya kafedrası oqıtıwshısı.

Dauletbayeva Manzura Maxsetbay qizi²

NMPÍ Arnawlı pedagogika(logopediya) tálim baǵdarınıń 1-kurs talabası.

<https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p2-55>

ABSTRACT

Bul maqalada sóylewinde kemshiligi bolǵan balalarda úyreniw hám keselliklerdiń kelip shıǵıw sebepleri haqqında ayıladı.

Sóylew - bul insandı basqa janzatlardan ajratıp turatúǵın belgi esaplanadı. Sóylewdiń insan ómirindegi áhmiyeti júda úlken. Biz sóylew arqalı oyımızdaǵı bar nárseni basqalarǵa jetkere alamız. Oylap kóriń, eger siz sóyley almasañız pikirińizdi basqalarǵa qalay jetkeresiz? Qol háreketleri arqalı jetkeriwıńız múmkin. Biraq, qolıńız islemeydi, qulaǵıńız esitpeydi, siz pikirińizdi qalay jetkeresiz? Bunday jaǵdayda esitpeseńizde sóylewińiz arqalı bar oyıńızdı basqalarǵa bildiresiz. Adamlardıń erni háreketke keliwi arqalı ne dep atırǵanın bile alasız. Durıs, esitiw analizatorı buzılǵan insandarda sóylew procesi joǵalıwı, waqıt ótiwi menen bar biletin sózleri de umıtılıp ketiwi múmkin. Bunday qospalı nuqsanlarda olarǵa koxlear implantat qoyıw arqalı esitiwin tiklep, surdopedagog, logoped birgelikte balanıń sóylew procesin de óz halına keltire aladı. Demek, sóylewdiń insan ómirindegi áhmiyeti júda úlken.

Bul maqalanıń áhmiyetliliǵı sonnan ibarat, búgingi kúnde seslerdi durıs ayta almaytuǵın, seslerdiń ornın almastırıp aytatuǵın, ayırım sózler arasında seslerdi túsirip qaldıratuǵın balalar kóbeyip barmaqta. Sonıń ushın, keselliklerdiń kelip shıǵıwı, dawalaw usılları, onıń aldın alıwdı úyrenemiz.

Házirgi kúnde sóylewinde kemshiligi bolǵan balalar logopediya páninde úyreniledi. Logopediya- til kemshilikleri haqqındaǵı arnawlı tálim hám tárbiya baǵdarında til kemshiliklerin úyreniw, dúzetiw hám aldın alıw haqqındaǵı pán. Logopediya sóylewdegi buzılıw sebepleri, mexanizmleri, kelip shıǵıw sebeplerin úyrenedi. Logopediya- grekshe “logos”, “podeyo” sózlerinen alıńǵan bolıp, “til kemshiliklerin dúzetiw” degen mánisti bildiredi.

Logopediyanıń úyreniw obyektı – til kemshiligine iye bolǵan shaxs. Ádebiy tilde qabıl etilgen sóylew normasınan biraz bolsa da shetke shıǵıw – bul til kemshiligi esaplanadı. [1]

O.V.Pravdina óziniń “Logopediya” kitabında logopedik til kemshiliklerin tómendegishe xarakterlegen:

1. Til kemshilikleri óz-ózinin dawalanıp ketpeydi, bálkim, waqıt ótken sayın kúsheyip baradı.
2. Til kemshiligi sóylewshiniń jasına tuwrı kelmeydi.
3. Til kemshiligine iye bolǵan insanlar logoped járdemine mútáj boladı.

4. Awir til kemshilikleri insanniń sóylewine, bálkim ulıwma rawajlanıwına kerı tásir kórsetedi.

Balalarda til kemshiligi payda bolıwınıń tiykarǵı sebepleri:

- Embrión rawajlanıw dáwirindegi hár qıylı jaǵdaylar(ananıń ishlikke beriliwi).
- Hámiledarlıq dáwirindegi taksikozlar, viruslı hám basqa kesellikler, gripp.
- Tuwılıw waqtındaǵı keselleniw.
- Bala rawajlanıwınıń baslanǵısh dáwirindegi bas miy kesellikleri(meningit, encefalit).
- Miydiń shayqalıwı, zaqımlanıwı.
- Násillik faktorlar.
- Balanıń qarawsız qalıwı hám sırtqı ortalıqtıń jaqsı bolmawı. [2]

Sóylewdegi kemshilikler insan iskerligine kerı tásir kórsetedi, onıń aktivligin tómenletedi. Til kemshiligine iye bolǵan insanlar basqalar menen múnásibet ornatiwǵa uyaladı, qıynaladı, bul kemshilikler ruwxıy rawajlanıwǵa jaman tásir ótkeredi.

Sóylew kemshilikleri awızeki hám jazba boladı. Awızeki til kemshiliklerine dislaliya, rinolaliya, dizartiya, afoniya, disfoniya, fonostiniya, tahiliya, bradilaliya, alaliya, afaziya kiredi. Bunday keselliklerdi dúzetiw biraz qıyın boladı. Bunday til kemshiligine iye bolǵan balalardı túsiniw bolmaydı.

Til kemshiligine iye balalarda seslerdi nadurıs aytıw, sózlerdi tolıq ayta almaw, sesler ornın almastırıw aytıw, dawıs kúshiniń páseyiwi, bazıda dawıstıń pútkilley joǵalıwı, júdá áste yaki júdá tez sóylew, esitken sózdi ayta almaw halatları gúzetiledi.

Jazba til kemshiliklerine aleksiya, disleksiya, agrofiya hám disagrafiya kiredi. Bunday jazba til kemshiligine iye balalarda háriplerdi almastırıw oqıw, irkilis belgilerine ámel qılmaw, buwınlardı durıs ayta almaw halatları ushıraydı.

Biz sóylewinde kemshiligi bar balalardı dawalawda awızeki, ámeliy hám kórgizbeli metodlardan paydalanıwımız múmkin. Ámeliy metodlar degende hár qıylı oyın hám shınıǵıwılardan paydalanıw túsiniledi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar menen isleskende olarǵa mashina, traktor, hár qıylı haywanlar yaki tábiyat hádiyseleriniń dawsına eliklewdi soraymız. Máselen, dáslep iyttiń dawsına elikleymiz: **“waw, waw”** yaki **“irrrrrrrrrr”**. Keyin balalardan haywanlardıń háreketleri hám olardıń dawısların birgelikte uqsatıp beriw aytamız. Bunday shınıǵıwılarda balalar ózleri bilmegen halda sóylew procesiniń jaqsılanıp barıwı gúzetiledi. Oyın metodında tiykarǵı roldi tárbiyashı oynaydı. Tárbiyashı erteklerdi saxnalastırıw hám hár qıylı sorawlar beriw arqalı balanıń sóylewin durıslawǵa háreket qıladı.

Kórgizbeli metod- bul multfilm, kino yaki súwretlerdi kórgende olardaǵı qaharmanlardıń dawıslarına eliklewdi(uqsatıw) hám usı tiykarda til kemshiliklerin durıslap beriwge qaratiladı.

Bazıbir ata-analar balalarında usınday til kemshiliklerin kórse de, itibarǵa almaydı. “Bunday halat mende de, ákemde de bolǵan. Endi balama da usı kesellik ótken”,- dep logopedke barmaydı. Al , ayırımlar bolsa bir-eki ret logopedke barıp, paydası bolmadı dep bas tartıp ketedi. Búgingi dúnya menen salıstırıw qaraytın bolsaq, bunday til kemshiligine iye bolǵan balalardı kóplep ushıratamız. Házir, kópshilik insanlar perzentlerine biyparıq. Balalardıń qasında bir-biri menen urısıp, balaların qorqıtıp qoyadı. Al, ayırım analar bolsa, hámiledarlıq waqtında ishlikke beriledi. Keyin, perzenti tuwma nágiran, sóyley almaytuǵın,

esite almaytuġin bolıp tuwıladı. Eń ashınarlısı, bunday jaġdaylarda olar ńzlerin emes, shıpakerlerdi ayıplaydı.

Bunday halatlar bolmawı ushın bala ana qarnında bolġan payıtta ishkilikke berilmewi, shıpakerge tez-tez mńrąjıt etip turıwı, bala tuwılgannan keyin de onı qarawsız qaldırmawı, eger, bala tilinde kemshilik ushırasa, onı tez logopedke alıp barıwı lazım. Hár bir bala keleshegimiz demekdur. Sol sebepli, balanıń rawajlanıwına biyparıq bolmawımız zárur.

References:

1. M. Ayupova “Logopediya”, Ózbekiston Faylasuflari milliy jamiyati. Toshkent 2007. 3-bet.
2. U. Xamidova “Maxsus pedagogika”, “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2018. 130-bet.
3. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/pedagogik-psixologiya/nutqida-kamchiligi-bor-bolalar-bilan-ishlash>.